

Kánonjogi szempontok

A világiak lelkipásztori szerepe kapcsán vizsgálódásunkat szűkítsük le egy kérdéskörre, ami sokakat foglalkoztat a Sapientia Főiskola által beindított okleveles lelkipásztori munkatárs képzés kapcsán, vagyis egy *plébánia világra való bizására*. Fogjuk látni, hogy ez a kifejezés így kánonjogilag nem egészen pontos, de mégis alkalmasan jelöli a plébánia betöltésének azt a módozatát, amelyet a CIC-1983 517.k.2.§ így ír le: (amikor) „a paphiány miatt a megyéspüspök úgy véli, hogy a plébánia lelkipásztori gondozásában való részvétellel diakónust vagy más pappá nem szentelt személyt, vagy ilyen személyek közösségét kell megbízni, nevezzen ki egy papot, aki a plébános hatalmával és felhatalmazásaival felruházva a lelkipásztori gondozást irányítja”. A Kódexben ennek a kánonnak az alapjául a „Világi krisztushívők kötelességei és jogai” cím alatti 230.k.3.§ szolgál, mely szerint: „ahol az egyház számára szükséges, a szolgálatra rendelt személyek hiányában a világiak is gyakorolhatják ezek bizonyos feladatait”. A kérdés tárgyalása kapcsán tekintetbe kell venni az Egyházi Törvénykönyv hivatalra (*officium*) és szolgálatra (*munus*) vonatkozó törvényi szabályozását, illetve a püspöki kari és egyházmegyei előírásokat is,¹ de most mégis eltekintünk e két jogintézmény igen összetett és bonyolult problémájának vizsgálatától.² Hasonlóképpen csak érintjük az állandó diakónusok lelkipásztori szerepét, hiszen ők nem világiak, hanem az *ordo* szentségében részesült klerikusok. Csupán arra teszünk kísérletet, hogy a *plébánia világra bizásának* jogi kereteit felvázoljuk az egyetemes és a részleges jog rendelkezései alapján, illetve rámutassunk néhány nyitott kérdésre.

Ahogy utaltunk rá, a *plébánia világra bizása* kifejezés nem egészen pontos, hiszen a világra bízott plébániára mindig kineveznek egy (általában máshol plébános) papot is, a *plébános hatalmával*, de mégsem úgy, mint a közösség *saját pásztorát*.³ A Kódex átdolgozása kapcsán felmerült olyan javaslat, hogy a világi mellett, ez utóbbi módon legyen egy kinevezett pap, de ezt a konzultorok elvetették, mivel nem akarták túlságosan leszűkíteni a világi hatáskörét.⁴ A *világiakra bízott (commissae laicis)* kifejezést használja egyébként a Vatikán Államtitkárságának kiadásában megjelenő *Egyházi Statisztikai Évkönyv* is.⁵

A török alatti magyar licenciátusok és iskolamesterek történelmi hivatkozási alapul szolgálnak nemcsak a Magyar Püspöki Konferencia által 1986-ban és 1995-ben kiadott

¹ Rik Torfs: *La position délicate des animateurs pastoraux dans le cadre du canon 517 § 2*. In: *Des laïcs en responsabilité pastorale? Accueillir de nouveaux ministères* (dir. Alphonse Borras), Cerf, Paris, 1998, 147.

² A témához lásd pl.: Erdő Péter: *Uffici e funzioni pubbliche nella Chiesa*. In: *Anuario Argentino de Derecho Canónico*, 3 (1996), 47–105.; Jean-Pierre Schoupe: *Animateurs pastoraux et laïcs engagés. Leurs droits et devoirs respectifs*. In: *Des laïcs en responsabilité pastorale?* i. m.

³ CIC 515.k.1.§.

⁴ *Communicationes*, 13 (1981), 147–149.

⁵ *Secretaria Status: Annuarium Statisticum Ecclesiae 1999*. Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2000, 55–63.

szabályzatoknak,⁶ de a német nyelvterület pasztorális asszisztenseivel foglalkozó szakirodalomnak is.⁷ Figyelemreméltó azonban, hogy a licenciátus intézményét a 16–18. században (is) a szükséghelyzet szülte,⁸ az akkor missziós területnek számító Magyarországon.

Az CIC-1917 451.k.1.§ a Tridenti zsinat tanítását⁹ forrásként használva úgy rendelkezik, hogy a plébános pap vagy morális (jogi) személy (rendház, káptalan stb.) lehet, akinek a megyéspüspök irányítása alatt kell végeznie a lelkipásztori munkát, a *cura animarum*ot. Olyan hivatalban, ugyanezen régi Kódex 154. kánonja értelmében, amely akár külső, akár belső fórumon végzett lelkipásztorkodással járt (tehát például plébániát), érvényesen csak felszentelt pap nyerhetett el.

A II. Vatikáni zsinat dokumentumai közül az egyházzól szóló lelkipásztori konstitúció, a *Gaudium et spes*, illetve a világi hívek apostolkodásáról szóló határozat, az *Apostolicam auctositatem*, megállapítják, hogy a világiakat az apostolkodásra maga az Úr rendeli a keresetséggel és a bérnállással.¹⁰ Sajátos hivatásuk az ideigvaló dolgok intézése és Isten szerint való rendezése,¹¹ hogy így jelenvalóvá tegyék az egyházat azokon a helyeken, és olyan körülmények között, ahol az csak általuk lehet a föld sója. Ezenkívül még közvetlenebb együttműködésre a hierarchia apostoli munkájába is bevonhatók, egyes olyan feladatokkal (*munus*) is megbízva, melyek a lelkipásztori hivatal (*officium*) sajátjai a keresztény hit oktatásában, bizonyos liturgikus cselekmények végzésében, illetve a lelkek gondozásában (*cura animarum*).¹²

A CIC-1983 517.k.2.§ anyaga tehát újdonság a régi Kódexhez képest. Közvetlen forrásként a Hitterjesztési Kongregáció 1975. november 19-én kiadott *La fonction évangélistrice* kezdetű instrukcióját jelöli meg a CIC forrásmegjelöléseket is tartalmazó kiadása, annak ellenére, hogy a CIC átdolgozása során az illetékes szakcsoport már 1970.

⁶ Magyar Katolikus Püspöki Konferencia: *A világi személyek lelkipásztori tevékenységének szabályzata*. Szent István Társulat, Budapest, 1986.; Magyar Katolikus Püspöki Konferencia: Országos Liturgikus Tanács: *A világi lelkipásztori kiegészítő kézikönyve*. Szent István Társulat, Budapest, 1995.

⁷ Vö. Georg Köhl: *Entstehung und Entwicklung des Berufes »Pastoralreferent/in«*. In: *Und sie bewegen sie doch: PastoralreferentInnen – unverzichtbar für die Kirche*. Hrsg. Clemens Olbrich – Ralf M. W. Stammberger, Herder, Freiburg–Basel–Wien, 2000, 56–58.

⁸ Vö. Sávai János: *Missziók, mesterek, licenciátusok (Missziós dokumentumok Magyarországról és a Hódoltságról II. Tanulmányok I.)* Szeged, 1997, 252.

⁹ Conc. Trid., sess. XIV, *De ref.*, c. 9; sess. XXIV, *De ref.*, c. 13.

¹⁰ *Gaudium et spes*, 1965, 33; *Apostolicam auctositatem*, 1965, 2, ill. CIC 225.k.1.§.

¹¹ *Gaudium et spes*, 1965, 31; ill. CIC 225.k.2.§.

¹² Pontosan ezt a kifejezést használja a *Gaudium et spes*, 1965, 33. A CIC 228.k.1.§ általánosságban jelenti ki, hogy a világiak felvehetőek „azokra az egyházi hivatalokra és feladatokra, melyekben a jog előírásai szerint működni képesek”.

október 10-én megfogalmazta az 517.k.2.§ összes lényeges elemét.¹³ Az említett instrukció a nő szerepéről szól az evangelizációban, és a missziós területekre utalva megállapítja, hogy „már ma is sok plébánián — pap hiányában — szerzetesnő az, aki vállalja a felelősséget, vezeti és szervezi a közösség vasár- és hétköznapi liturgiáit, felvállalja a hívek buzdítását keresztényi kötelezettségeik teljesítésére”.¹⁴ Azt látjuk tehát, hogy a kánon forrásául szolgáló dokumentum a szerzetesnőket tartja szem előtt, amikor a fel nem szentelt személyek plébániai működéséről szól.

A zsinat után jelentős mértékben megnőtt a világiak lekipásztori jellegű szerepvállalása Európában, főként a német és a francia nyelvterületen, de egyházmegyénként jelentős eltéréseket mutatva.¹⁵ Ezt a tendenciát elsősorban a paphiány motiválta, de szorosan összefüggött az adott országok állami egyházjoga és munkajoga nyújtotta lehetőségekkel is.¹⁶ Ez utóbbi faktor szerepére még visszatérünk. Meghaladná ennek az írásnak a kereteit a hozzánk földrajzilag és kulturálisan is közel eső német nyelvterület igen összetett lekipásztori munkatársi helyzetének igényes elemzése, de mégis utalunk rá a teljesség igénye nélkül. Egyik jellemzője ennek a fejlődésnek az volt, hogy német nyelvterületen a laikusok tömeges részvétele a pasztorális munkában a II. világháború után az iskolai hitoktatásba való bekapcsolódásukkal kezdődött.¹⁷ Ez mutat bizonyos párhuzamokat a magyar helyzettel, ahol a laikusok részvétele az iskolai, de a plébániai hitoktatásban is általánosan elfogadott, és kialakult a struktúrája is. Németországban a zsinat után a lekipásztori asszisztensek következetes és egyre bővülő alkalmazása a német püspökök által elhatározott központi politika következménye volt, míg például Hollandiában maguk a laikusok kezdeményezték az ilyen jellegű szerepvállalást, ami mára arányaiban igen jelentőssé vált (1998-ban a pasztorációban dolgozók 20%-a laikus volt).¹⁸ A német lekipásztori asszisztensek napjainkra egyre erőteljesebben jelentkező problémáival, mint például a pontos szakmai identitás kiforratlanságával, a frusztrációval, a felelősség hiányával (az „örök második” helyzetéből fakadóan) már a hetvenes-nyolcvanas években találkozunk. Az 1980-as németországi pápalátogatáskor, II. János Pál a fuldai dómban a lekipásztori munkatársakhoz intézett beszédében kiemelten méltatta szerepüket, külön is nagyra értékelve a laikusok erőteljes szerepvállalását az egyház megszentelői tevékenységében.¹⁹

¹³ Vö. Vincenzo Murgano: *I laici partecipi all'esercizio della cura pastorale di una parrocchia: can. 517§2*. In: *I laici nella ministerialità della Chiesa: XXVI Incontro di studio: Centro Dolomiti »Pio X« – Borca di Cadore: 28 giugno – 3 luglio 1999*, a cura di Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico. Glossa, Milano, 2000, 161–190.

¹⁴ Sacra Congregatio Pro Gentium Evangelizatione: Istruzione, *La fonction évangélisatrice*, Fonction de la femme dans l'évangélisation, 19 novembre 1975. In: *Enchiridion Vaticanum: Documenti ufficiali della Santa Sede*, vol. 5 (1974–1976), testo ufficiale e versione italiana. Edizioni Dehoniane, Bologna, 1978, n.1569–1572 (továbbiakban: *EV/vol.*).

¹⁵ Guido Bausenhart: *Pastoralreferentinnen und –referenten*. Theologie der Gegenwart, 45 (2000), 12–60.

¹⁶ Rik Torfs: *Les animateurs pastoraux en Europe*. In: *Des laïcs en responsabilité pastorale?* i. m. 160.

¹⁷ Leo Karrer: *Laboratorium oder Sackgasse?* i. m. 224–225.

¹⁸ Rik Torfs: *Les animateurs pastoraux en Europe*. 160–163.

¹⁹ Idézi: Georg Köhl: *Entstehung und Entwicklung des Berufes »Pastoralreferent/in«*, 66.

1988. június 2-án jelent meg az Istentiszteleti Kongregáció által kiadott *Christi ecclesia* kezdetű direktórium²⁰ a pap távollétében végzett vasárnapi istentiszteletekről. Ez a dokumentum a *directorium* műfajának megfelelően nem módosít semmilyen törvényt, hanem annak alkalmazási módját határozza meg közelebbről, s azokat kötelezi, akikre az előbb említett törvény vonatkozik.²¹ A 41. pont megadja a lehetőséget arra, hogy a püspöki konferencia vagy a megyéspüspök, a körülmények figyelembevételével, megfelelő segédanyagokat adjon ki ezeknek az istentiszteleteknek a menetével kapcsolatban, melyet az országos vagy egyházmegyei liturgikus bizottság készít el. Ezzel a lehetőséggel élt a Magyar Püspöki Konferencia Országos Liturgikus Tanácsa, amikor 1995-ben kiadta, a valóban a liturgikus könyvek megszokott formátumában megjelent, de kereskedelmi forgalomba nem került *A világi lelkipásztori kisegítő kézikönyve* (továbbiakban: *Kézikönyv*) című kiadványt, melyre még utalunk.

Az 1983-as Egyházi Törvénykönyv megjelenése után II. János Pál pápa 1988. december 30-i *Christifideles laici* kezdetű apostoli buzdítása tekinthető fontos állomásnak a plébánia világiakra bízásával kapcsolatos irányelvek szempontjából. Ebben a dokumentumban a világiakkal foglalkozó Püspöki Szinódus (1987) tapasztalatait összegezve a pápa felhívja a figyelmet bizonyos veszélyekre, mint például arra, hogy a lelkipásztori feladatok gyakorlása nem teszi a hívőt lelkipásztorrá, mert azt nem a tevékenység eredményezi, hanem az egyházi rend szentségében való részesedés. Megtévesztő zavarnak nevezi azt a szituációt, „ami akkor keletkezik, amikor alkalmanként egyenlőségjelet tesznek a megkereszteltek általános papsága és a szolgálati papság közé”, illetve „az egyházi törvények és előírások be nem tartását, a világi hívek »klerikalizálását«, valamint az egyházi szolgálat olyan struktúrájának kiépülését, ami párhuzamos azzal, ami az egyházi rend szentségére épül”. Ugyanitt hangsúlyozza a pápa a megfelelő terminológia kialakításának szükségességét, amely kifejezi „mind az egyházban meglévő küldetés egységét, mely küldetéshez minden megkeresztelt hozzájut, mind a lelkipásztorok szolgálatának az előzőhöz viszonyított lényegi különbségét”.²²

A terminológiával kapcsolatban úgy tűnik, mintha a már említett 1986-os magyar püspökkari szabályzat által bevezetett és a különböző egyházmegyei zsinati könyvek által átvett szóhasználat, amely *világi lelkipásztori kisegítő*-ről beszél túl kevésbé venné figyelembe a *Christifideles laici* által említett küldetések egységét. A bizonyos egyházmegyékben használatba került *plébániai igazgató* megnevezés pedig mintha épp az ellenkező végletbe esne, vagyis a lényegi különbségre nem helyezne kellő hangsúlyt. A terminológiai probléma gyökere az 517.k.2.§ alkalmazása kapcsán az, hogy a Kódex nem ad elnevezést sem annak a laikus személynek, akire a plébániát bízják, sem annak a papnak, akire a plébánosi jogokkal együtt a szupervízió kötelezettsége hárul.²³ Úgy tűnik még várat magára a megfelelő magyar szakkifejezés megtalálása.

Az egyetemes törvények sorában a nyolc római dikasztérium által 1997. augusztus 15-én kiadott instrukció *A világi hívőknek a papi szolgálatban való együttműködésének néhány kérdéséről*²⁴ következik. Ez a rendelkezés gyakorlatilag a tíz évvel korábban a *Christifideles*

²⁰ EV/11, 442–469.

²¹ CIC 31-33. kk.

²² II. János Pál: *Christifideles laici*, 1988, 23

²³ Barbara Ann Cusack – Therese Guerin Sullivan: *Pastoral care in Parishes without Pastor: Applications of Canon 517, §2*. Canon Law Society of America – Catholic University of Washington, Washington DC, 1995, xi.

²⁴ EV/16, 549–607).

laici által már említett, és aggodalomra okot adó jelenségeket ismétli meg. Az *instructio* műfajának megfelelően ez sem új törvényt ad, hanem a már meglévő törvények előírásait világítja meg és a végrehajtásuk során követendő szempontokat fejt ki és határozza meg, s azok számára adják, akiknek gondoskodniuk kell arról, hogy a törvényeket végrehajtsák.²⁵

A részleges törvények sorát a már idézett, a Magyar Katolikus Püspöki Kar által 1986. március 25-én kiadott *A világi személyek lelkipásztori tevékenységének szabályzata* nyitja meg, amelyben a 3.§.(4) rögzíti az 517.k. adta lehetőséget: „A lelkipásztori kisegítők vezethetnek önálló lelkipásztor nélküli egyházközséget”. Ezt a szabályzatot újítja meg a már szintén említett *Kézikönyv*, bár sajnos ez nem derül ki egyértelműen belőle, hiszen sem a jóváhagyó szerv, sem a jóváhagyás dátuma nem szerepel benne. A *Kézikönyv* nemcsak az új szabályzatot tartalmazza, illetve a pap távollétében végzett vasárnapi istentisztelet menetét szabályozza, hanem a függelékben két igen fontos dokumentumot hoz. Az egyik a világi lelkipásztori kisegítők felkészítéséről és megbízásáról szól, a másik pedig *A plébánia vezetésével megbízott világi lelkipásztori kisegítők különféle feladatai a plébánia életében* címet viseli. A világi lelkipásztori kisegítőket a *Kézikönyv* négy kategóriába sorolja: „A”: plébániát (lelkészséget) vezethetnek, „B”: hitoktathatnak, „C”: igeliturgiát végezhetnek, „D”: áldoztathatnak és vezethetik a hívek imáit. A képzéssel kapcsolatban Püspöki Kar hároméves levelező teológiai tanfolyamot ír elő az első három kategória számára, míg a negyedik kategória (az áldoztatók és imavezetők) számára elégséges bizonyos alapvető ismeretek megléte.

A püspökkari rendelkezések mellett a különböző magyarországi egyházmegyék körlevelekben megjelenő részleges törvényei, illetve a *Zsinati Könyvek* szintén tartalmazzak szabályokat a világi lelkipásztori kisegítőkre vonatkozóan. A német és francia példákhoz hasonlóan, egyházmegyénként nálunk is igen eltérő a világiak bekapcsolása a lelkipásztori munkába.

Statisztika

Áttekintettük tehát a *plébánia világra bízásával* kapcsolatban érvényben lévő fontosabb egyetemes és részleges jogszabályokat. Ejsünk még néhány szót a statisztikáról, illetve utaljunk néhány nyitott kérdésre. Az egyházban az 1999. december 31-i állapot szerint a világ 216614 plébániájából 1602-t bízta világiakra, 967-et szerzetesnőkre és 204-et pedig föl nem szentelt szerzetesekre. Európa után a legtöbb világit és szerzetesnőt ilyen megbízással Észak- és Dél-Amerikában találjuk (340 világit és 692 szerzetesnőt). Ezután Afrika következik 216 világgal és 46 szerzetesnővel, majd Ázsia 143 világgal és 44 szerzetesnővel. Európa 129402 plébániájából 294-et bízta állandó diakónusra, 1073-at pedig föl nem szentelt személyre. Ebből az 1073 plébániából 864-et látnak el világiak, 82-t föl nem szentelt férfi szerzetesek, 127-et pedig szerzetesnők. A legtöbb plébániát Franciaországban bízta világra (607), ezt követi Svájc (147), majd Németország (50), illetve Hollandia (17) és Ausztria (11). Magyarországról ebben az évben (1999-ben) 7 ilyen plébániát jelentettek.²⁶ Ezek az adatok természetesen csak nagy léptékű tájékozódásra alkalmasak, de belőlük is megállapítható az, hogy a világiak ilyen jellegű bevonása a lelkipásztori munkába nagyon szoros korrelációt mutat a paphiánnyal. Ez ma elsősorban a missziós területekre, illetve a vallásszociológus Peter Berger szavaival élve, Európa és Észak-Amerika „vallási szempontból katasztrófa sújtotta területeire” jellemző. Ami figyelemreméltó ezekből az adatokból, az a megyéspüspökök hajlandósága világszerte arra, hogy szerzetesnőkre bízta plébániát. Sajnos azonban közismert, hogy ma Magyarországon a paphiány mellé szerzetesnő-hiány is társul.

²⁵ CIC 34.k.1.§.

²⁶ Secretaria Status: *Annuarium Statisticum Ecclesiae* 1999, 55–63.

Nyitott kérdések

Az első nyitott kérdést úgy fogalmazhatjuk meg Guido Bausenhardt német teológus nyomán, hogy létezik-e egy terminológiai félreértés a lelkipásztori munkatársakkal kapcsolatban, ami a hivatal fogalmának tágabb kánonjogi és szűkebb dogmatikai értelme közötti különbségből ered.²⁷ Bár témánk lehatárolásánál kijelentettük, hogy az egyházi hivatal szerteágazó témakörével nem kívánunk foglalkozni, annyit még is jeleznünk kell, hogy míg dogmatikai értelemben egyházi hivatalról csak az *ordo* szentségében részesülteknél lehet szó, addig a jelenlegi kánonjogi szaknyelvben ezt laikusok is betölthetik. Más megfogalmazással ez azt jelenti Bernhard Sesboüé szerint, hogy a paphiány miatt az egyház ma nem rendelkezik a saját egyháztanának megfelelő pasztorális eszközökkel. A keresztény közösség definíciója ugyanis a pásztor körül összegyűlt nép, amely részesül az eucharishtiában. Mármost ha nincs pásztor, ha nincs az *ordo* kegyelmi ereje, melyet Krisztustól az apostolutódok révén kap a felszentelt szolga, akkor az egyik konstitutív elem hiányzik.²⁸

Ehhez kapcsolódik az a szintén egyháztani, ha úgy tetszik egyházjogi alkotmányos aggályokat felvető praxis, hogy ma sok magyar egyházmegyében elsőbbséget élvez az ellátatlan plébániák világi lelkipásztori kiegészítővel való betöltése (illetve annak tervezése) a felszentelt állandó diakónusokkal szemben. Ennek oka az, hogy bár ez utóbbiak csak másodállásban tölthetnek be egyházi funkciót, a klerikusi inkardináció alapján mégis teljes ellátásra tarthatnak igényt.²⁹ A jelenlegi gyakorlat átgondolásának szükségességét vetik fel a Kléruskongregáció közelmúltban napvilágot látott dokumentumai, az 1998-ban megjelent, az *Állandó diakónusok szolgálatáról és életéről* szóló direktórium,³⁰ illetve a 2002. augusztus 4-én kiadott, *A pap mint a plébániai közösség pásztorja és vezetője* című instrukció. Ez utóbbi kijelenti, hogy „ahol a paphiány miatt a plébános nem tudja ellátni közvetlenül a feladatát, az állandó diakónusnak mindig elsőbbsége van a föl nem szentelt hívővel szemben.”³¹

Munkajogi szempont

Munkajogi szempontból az egyházhoz (munkaadóhoz) a világi munkaszerződéssel, míg a klerikus az inkardinációval kapcsolódik, a hivatalt pedig mindketten a beiktatással nyerik el. A világgal szemben ennek alapján nem támaszthatóak a teljes rendelkezésre állásnak ugyanazok az igényei, mint a klerikussal szemben. Ráadásul az inkardináció kánonjogi intézménye nem minden nehézség nélkül illeszthető az állami munkajog fogalmi keretei közé. Mivel a munkajogi szabályozás országonként eltérő, ezért például a CIC 232.k.2.§ az adott ország világi jogrendjére utal a témával kapcsolatban, vagyis *kanonizálja* azt. A világiak fokozódó bevonása egyházi munkakörökbe szükségessé teszi a munkajogi keretek pontos kidolgozását. Ennek már a képzésben is megfelelő helyet kell kapnia, hogy esetleges félreértések miatt se az *egyházi közjó* (*bonum commune*), se a *lelkek üdve* (*salus animarum*) ne szenvedjen kárt, mely utóbbinak

²⁷ Guido Bausenhardt: *Pastoralreferentinnen und -referenten*, 55–56.

²⁸ Bernard Sesboüé: *Les animateurs pastoraux laïcs: une prospective théologique*. Études, septembre 1992 (3773), 253–265.

²⁹ Erdő Péter: *Paphiány és lelkipásztori ellátás*. Egyházjog, 3 (2001), 7–16.

³⁰ EV/17, n. 357.

³¹ http://www.katolikus.hu/könyvtár/plébánia_intstr.html, 2002. 10. 27.

az Egyházi Törvénykönyv záró kánonja (1752.k.) szerint „az egyházban mindig a legfőbb törvénynek kell lennie”.